

Keretekbe gyűródve – Néprajz a szegedi egyetemen

BARNA GÁBOR

Radnai történetek

KÉPEK, TÖRTÉNETEK, EMBEREK

A 17. és 18. század embere magát leginkább a teremtés nagy összefüggésrendszerében tudta elképzelni. Viszonyítási pontja Isten volt, vagy élete egy-egy eseményében az éppen közbenjáró Szűz Mária vagy névadó szentje. E viszonyítási pont nagy segítségére volt: ennek révén jelölte ki helyét az emberi és a kozmikus világ egészében, ismerte meg és ismerte el feladatát, tudta állapotbeli kötelességét. Nem önmagához viszonyított, ha kereste helyét a világban, a mindennapokban.

Az országhatárok szabdalta valamikor egységes délföldi tájon *Máriaradna* neve ismerősen cseng. Búcsújáró helyet, a Szűzanya kegyelemhelyét jelenti három évszázada immár. Azt a pontot, ahol a földi és a mennyei világ találkozik, összeér. Valóságosan is, hiszen a Maros völgyében itt kezdődnek az Erdély határát jelentő Zarándi-hegységek, és képletesen is, mert itt emelkedik a „világos Berkes-hegy” Szűz Mária kegytemplomával. A síksághoz szokott tekintetet itt egy kicsit meg kell emelni, ha az égboltot akarja szemlélni az alföldi ember.

De nemcsak különféle földrajzi tájak találkozása ez a hely. A Máriatisztelő embernek a menny kapuját jelenti hite szerint. Mutatja, hogy az égi világ találkozhat a földivel, és befolyással lehet a földre. Ez az égi világ pedig erősebb a földinél: Mária nem engedte elégni színes nyomatú papírképét háromszáz évvel ezelőtt, 1695-ben, amikor a Maros bal partján még a török uralta a temesi végeket. E csoda jel volt. Megmutatta, hogy az Istenre hagyatkozó, a hitét komolyan vevő ember mindennél erősebb: a hadak járta, vérrel öntözött, járvány járta elpusztult vidéket néhány generáció alatt megművelt tájjá tette. Templom és lakóház, iskola és műhely emelkedett a romok helyén – a Radnai Szűzanya hathatós segítségével. S ezzel párhuzamosan Máriaradna is kegyhelyé emelkedett: egy mindjobban kitáguló dél-alföldi táj szakrális központjává.

Igy értékelték Máriaradna szerepét az előttünk járó generáció tagjai.

A Maros völgyében és a dél-alföldi tájban így lett Máriaradna az a hely, ahol sok zaklatott lélek megbékélt és megnyugszik ma is. Ezt az évszázados szerepét, az ima-meghallgatások számát fogadalmi adományok sokasága jelzi. A meghallgatást, a test gyógyulását és a lélek békéjét elnyert ember Mária közbenjáró segítségét azzal is megköszönte, hogy kápolnát vagy keresztúti stációt építtetett, szobrot és keresztet állíttatott, vagy hálája jeleként egy képet adományozott a templomnak. Ezzel újra és újra igazolja, megerősíti s továbbörökíti a tér szentségét. Adományával pedig jelzi, hogy nemcsak kérni tud, hanem köszönetet mondani is: Istennek és Máriának, aki *advocata nostra*, azaz égi szószólónk, égi közbenjárónk, égi ügyvédünk.

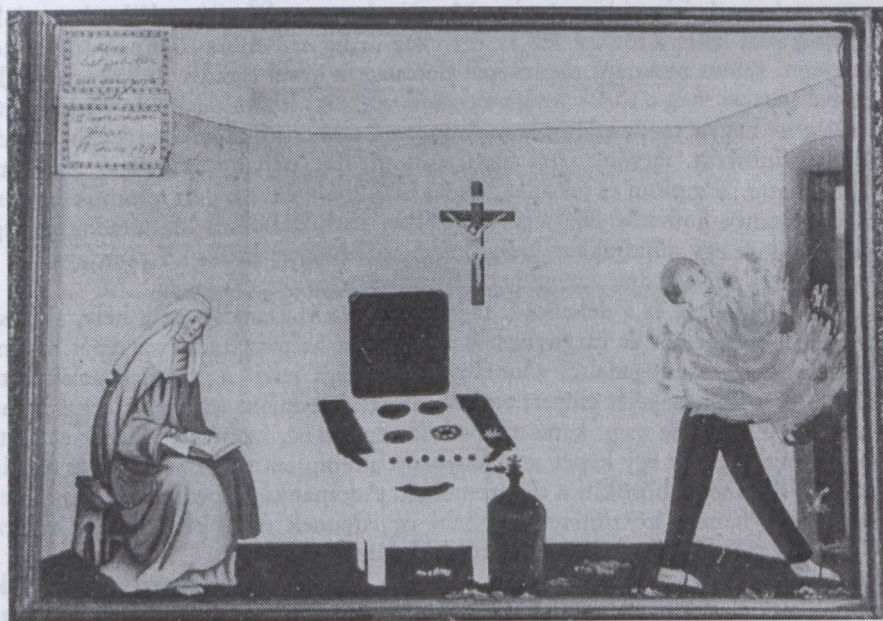
A kápolnákat, szobrokat állító közösségek és a képeket adományozó egyének lakóhelyei pontosan jelzik azt a hatalmas tájat, ahová a kegyhely vonzereje elért. Nyugaton

és északon Zenta, Szabadka, Szeged, Kecskemét, Szolnok és Nagyvárad, keleten a Maros-völgy Déváiig, valamint Krassó-Szörényi egész területe a Szörényi-Erchegység, a Szörényi havasok és a Ruszka havas településeivel, délen pedig a Duna mente. Magyarok, németek, románok, bolgárok, krassovánok jártak és járnak Máriaradnára. Katolikusok. A történelem viharai, a 20. század uralomváltóása legfeljebb arányaikat változtatta meg. A korábban meghatározó német és magyar elem mindinkább visszaszorul.

A ferences kolostor templom melletti földszinti és emeleti folyosóinak falát a padló-tól a boltív kezdetéig csaknem teljesen beborítják a szentképek: nyomatok és festmények.

E hatalmas képgaléria léte önmagában is üzenetet hordozhat: látványa megerősítheti a hívő embert, a látogatót Mária figyelmes szeretetében, növelheti bizalmát a Gondviselésben. Hiszen századok óta gyarapodnak itt a köszönet és hála jelei, figyelemzetvén, hogy a gondjaival küszködő egyén nincs egyedül sem bajával, sem remény-ségével, sem a segítségbe vetett hitével. Láthatók itt újabb és régibb képek. A legkorábbiak a múlt század közepéről datálódnak. A radnai csodás eseményeket megörökítő 18. századi mirákulumos könyv, a *Világos Berkes-hegy avagy Máriának az isteni Malaszt anyjának Kegyelmes Képe, mely Nemes Magyar Országban a Radnai Hegyeken napról napra Isteni Malasztokkal világosodik* Temesváron 1773-ban kiadott kötet az első képadományozást 1728-ból említi. Ez egy gyulai asszony tolvajoktól való csodás megmenekülését mutatta, aki „ezen történetet lerajzoltatta, és a' radnai Templomban örök emlékezetre felfüggesztette”. Példáját ezek követték.

A mai képek között vannak kisméretűek és hatalmas, több méter nagyságúak. Legnagyobb számban színes vagy fekete-fehér nyomatok, de látható számos festmény is. Sok képen kézzel vagy írógéppel írott szöveg magyarul, románul, bolgárul, horvátul vagy többnyire német nyelven. Megtudjuk belőlük, hogy kit, mikor és – ritkábban –

milyen bajában segítette meg Mária. Némelyik kép sarkában kisméretű fénykép: látjuk is, hogy a közbenjárás kire vonatkozott.

A képek egy kisebb része sokmindenről, nemcsak az általános Máriatiszteletről „beszél”. Ezek tipikus fogadalmi képek, festmények. Művészi színvonalukat tekintve naivképek, azaz nem tanult festők alkotásai. A festők neve többnyire ismeretlen marad. Annyit lehetett eddig róluk megtudni, hogy főleg egykori német falvakban élő asszonyok, akik megrendelésre dolgoztak. A klasszikus votívképek szabályai szerint megfestették azt a kritikus élethelyzetet, amelyben az egyén Mária közbenjárását kéri: balesetet, betegséget. Az pedig éri az embert bőven. A képeken látunk közúti autós balesetet, busz és traktor szerencsétlenséget, munkahelyi tragédiát, építkezési balesetet. Soknak gyermek a főszereplője. A környezet ezeken a képeken felismerhetően a hiteles partiumi és bánsági falu, a nagyváros. És ott van a képeken a közbenjáró segítő: Szűz Mária legtöbbször.

Ezek közül a festmények közül csupán a múlt századiak követik a votívkép festés klasszikus, kötött hagyományait és rendjét. A kép mezője hierarchikusan felépített volt, azaz függőleges irányban nagyjából harmadolni lehetett, s felső harmadban mindig a közbenjáró mennyei segítő alakja állt. Esetünkben általában a Radnai Szűzanya képe látható, a múlt századi képeken még megközelítőleg ikonográfiai pontossággal. A középső és az alsó harmadban ábrázolták a fogadalomtételt kiváltó krízishelyzetet. Az alsó harmadba került a szöveges hitelesítés: a hely, az időpont, a személy neve különböző nyelveken.

A 20. századi festményeken ez a rend többé-kevésbé megbomlik. A képnek a vertikális tagoltsága – mennyei és földi, szakrális és profán szférára – megváltozott. Hangsúlyossá a krízishelyzet ábrázolása vált. A mennyei közbenjáró gyakran meg sem jelenik. Ha megjelenik is, a képi szerkezetben máshová, kevésbé hangsúlyos helyre, például a kép egyik vagy másik sarkába kerül. A fogadalmi kép szekularizálódott. Ami azonban végképp megváltozott, az az ikonográfiai pontosság. Az új képeken már nem a Radnai Szűzanya képét látjuk, hanem egy általánosabban képbe fogalmazott Mária-ábrázolást. Ennek jellemzője csupán egy kék ruhába öltöztetett, fejét is kék lepelletel eltakaró női portré. Am mind az új, mind a régi fogadalmi képek felfoghatók úgy is, mint képben elbeszél mirákulumtörténetek.

Ez a változás azt jelzi, hogy fogadalmi képfestés igénye ugyan még élt és él, a benne megfogalmazott érzések és gondolatok azonban már egy másfajta, egy átalakuló vallásosság belső törvényeit mutatják. A földi világ, maga a bajban lévő ember nyomul előtérbe. A régebbi képeken fontos és pontos az ábrázolás: Mária képe ikonográfiai szempontból a Radnai Szűzanya, azaz a Skapulárés Szűzanya a *bulla sabbathina* ábrázolásával és anathémákkal ékesítve, a falurészek vagy tájrészletek pedig a típusosság és tipikusság pontosságát hordozzák. (A *bulla sabbathina*, a szombati *bulla* azt a kegyelmi ígéretet jelenti, hogy a skapulárét viselő embereknek Mária megígéri, hogy a halálukat követő első szombaton kihozza őket a tisztítóútból.) A közelmúlt, vagy pedig századunk közepének képeiben ez a merev szabályszerűség oldódott. Az egész képet uralja a baleset vagy a betegség, azaz a bajban lévő, a szenvedő ember ábrázolása; mégpedig fényképszerűen pontosan, még akkor is, ha a perspektíva, a különböző térsíkok és szintek kapcsolata megtörik. A szenvedő ember és az esemény mellett Mária gyakran látomászerű megfogalmazása jól érzékelteti a két térszint, a földi és az égi elkülönülését, az ima és fohász révén összekapcsolódását. Ez a „*Most segits meg Mária*” kezdetű imádság és nem a radnai mirákulumok Máriája.

A festmények egy másik csoportja felismerhetően közismert ábrázolásokra vezethető vissza, azok egészének vagy részleteinek különböző méretű másolata. Ezeknél ismerjük a művészi előképet. Elgondolkodtató lehet, hogy a rendelkezésre álló, koronként mindig változó kínálatból, lelkiségi „divatokból”, amely a kultuszok gazdagságát is mutatja, miért pont ezek az ábrázolások fogalmazódtak meg festményekben. Mária mellett leggyakoribb az őrangyal-ábrázolás. Az őrangyalos képek azonban ritkán ábrázolnak és beszélnek el egyedi krízishelyzetet, többnyire nyomatok felnagyított festett változatai. Festményeken is népszerű a Szent Család többféle jelenetben ábrázolva: idilli tájban galambokkal és kis anyákkal, vagy munkás Szent Családként: Mária fon, Jézus pedig segít a asztalosmunkát végző Józsefnek. Mellettük szentek és vallásos szimbólumok egész sora látható a képeken.

A kolostor bejáratánál, a földszinti folyosó elején egy hatalmas olajfestmény fogadja a látogatót: a katolikus hit, tanítás és egyház apologetikus ábrázolása. A kép egy pécskai magyar ember alkotása, akinek más munkája – a gyermek Jézus álma – is látható a képgyűjteményben. A nagyméretű festmény függőlegesen három szintre osztható. Ebben a tekintetben tehát a klasszikus hagyomány, szabály folytatója. Felül a római patriarchális bazilikák felismerhető képei, világos utalás a katolicizmus központjára, Rómára és a jubileumi szentévek római zarándokútjaira, legalul pedig a pokol és a tisztító-tűz, a középső szférában pedig az üdvösségre törekvő, de bűneivel és hibáival megbirkózni nem mindig tudó ember széles vagy keskeny útja. Am ez az ember nincs támasz, segítség nélkül. Erőt vehet mindennapjaihoz az Oltáriszentség gyakori vételével (azt jól felismerhetően éppen a pécskai templomban változtatja át a miséző pap), és segítségére van Jézus és a Radnai Szűzanya is. Csupán ez az egyetlen kép, ez az apokaliptikus vízió külön tanulmányt igényelne.

A fentiekén kívül még számtalan színes vagy fekete-fehér nyomat díszíti a falakat. Elemzésük várhatóan megmutatja egy-egy időmetszet szenttisztéletének formáját, szer-

kezetét. Felbukkannak ikonok is, román szöveggel, bizonyára segítséget kérő és meghallgatást nyert ortodox románok, vagy elrománosodott magyarok és németek ajándékai.

A szentkép ábrázolási törvényszerűségeinek és a használat rendjének 20. századvégi, napjainkbeli végső felbomlását több körülmény is jelzi. Saját kezemunkájára, kreativitása büszke 20. századi ember alkotásaként szalmaképek, kavicsból és színes kövekből kirakott mozaikok, festett és lakkozott deszkalapra égetett motívumok is feltűnnek a falakon. Ezek azonban még szakrális ábrázolások. Ennek a folyamatnak újabb állomása azonban, hogy nem szakrális ábrázolások is fogadalmi kép, szentkép funkcióba kerülnek: idillikus természeti környezetben, ligetes virágos réten táncoló hiányos öltözetű hölgyek, vagy hasonló környezetben kereveten elnyúló virágkoszorús hölgy alakjához vélhetően Mária személyét társította gondolatilag az ajándékozó.

Felbomlott az szöveghasználat rendje is. A feliratot már nem mindig festik, gyakran írógéppel írott cédulát, kézzel írott papírlapot tesznek rá a képre vagy az üveg alá, vagy kívülről a kép mellé. S ezek a szövegek már nem az ábrázolt eseményre vonatkoznak: sokszor imák, fohászok. Ha nagy helyet foglalnak el, akkor a kép hátuljára ragasztják őket.

Megjelenik a kép a képben. A Szenttel való érzelmi egyesülés vagy a társadalmi hitelesítés igénye mutatkozik meg abban, hogy sokan fényképüket is a képen, képben hagyják. E gesztussal pedig világosan megfogalmazzák életkereteikről vallott felfogásukat: életüket és sorsukat eszerint csak a „Szenttel” együtt – Máriával, a szentekkel, az őrangyalokkal egységben tudják elképzelni. A fényképek révén pedig áttételesen megvalósul a „Szent” közelében tartózkodás, az állandó jelenlét és együttlét igénye és érzése is.

Az esztétikai szépségek keresője kevés vigasztalást talál e képekben, írja Bálint Sándor. „És mégis megszegyenül, amikor ezeket a képeket, szobrokat nézi: égi lehelletük van, amely névtelen búcsúsok bizalmából, hitéből és szívük melegéből táplálkozik. A gyerek a maga játékszerét gyönyörűnek találja, mert képzelete megszépíti. A búcsúsok is hasonlatosak az evangéliumi kisdedeknek: mindent szépnek, hasonlíthatatlannak találnak, mert fölismerik az örök ideát egy olajnyomaton, vásári gipszmunkán is.”

*

Néhány éve a szegedi Néprajzi Tanszék átgondolt kutatással igyekszik a képeket felmérni, adataikat följegyezni, az egyes képtípusokról fényképet is készíteni, azaz inventarizálni. Megkezdjük a még élő adományozók felkeresését, elmondatjuk és rögzítjük az ajándékozás, adományozás történetét. Ezáltal szeretnénk jobban megismerni a bajban Istenét kereső ember belső indítékait, motivációit, életének történetét. Hogy a radnai fogadalmi képek méginkább hitelesen, részletekben is megszólaljanak, hogy történetüket az őket készítő vagy készített emberekről feltárják előttünk.

RADNA TÖRTÉNETÉRŐL ÉS A RADNAI BÚCSÚJÁRÁSOKRÓL ÖSSZEFOGLALÓAN:

BÁLINT SÁNDOR: *Boldogasszony vendégségében*. Budapest, 1944.

BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR: *Búcsújáró magyarok*. Budapest, 1994.;

BARNA GÁBOR: *A kunszentmártoniak radnai búcsújárása*. Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 3. 1991. 209-244.

Világos Berkes-hegy avagy Máriának az Isteni Malaszt anyjának Kegyelmes Képe, mely Nemes Magyarországban a Radnai Hegyeken naprul napra Isteni Malasztokkal világsodik. Temesvár, 1773.